Dyscypliny filozoficzne według Arystotelesa

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Ilustracja interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Arystoteles, *Analityki Pierwsze*, tłum. K. Leśniak, Warszawa 2003.
- Arystoteles, *Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 1988.
- Arystoteles, *Polityka*, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie* , t. I, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2003.
- Arystoteles, *Fizyka*, tłum. K. Leśniak, Warszawa 1962.

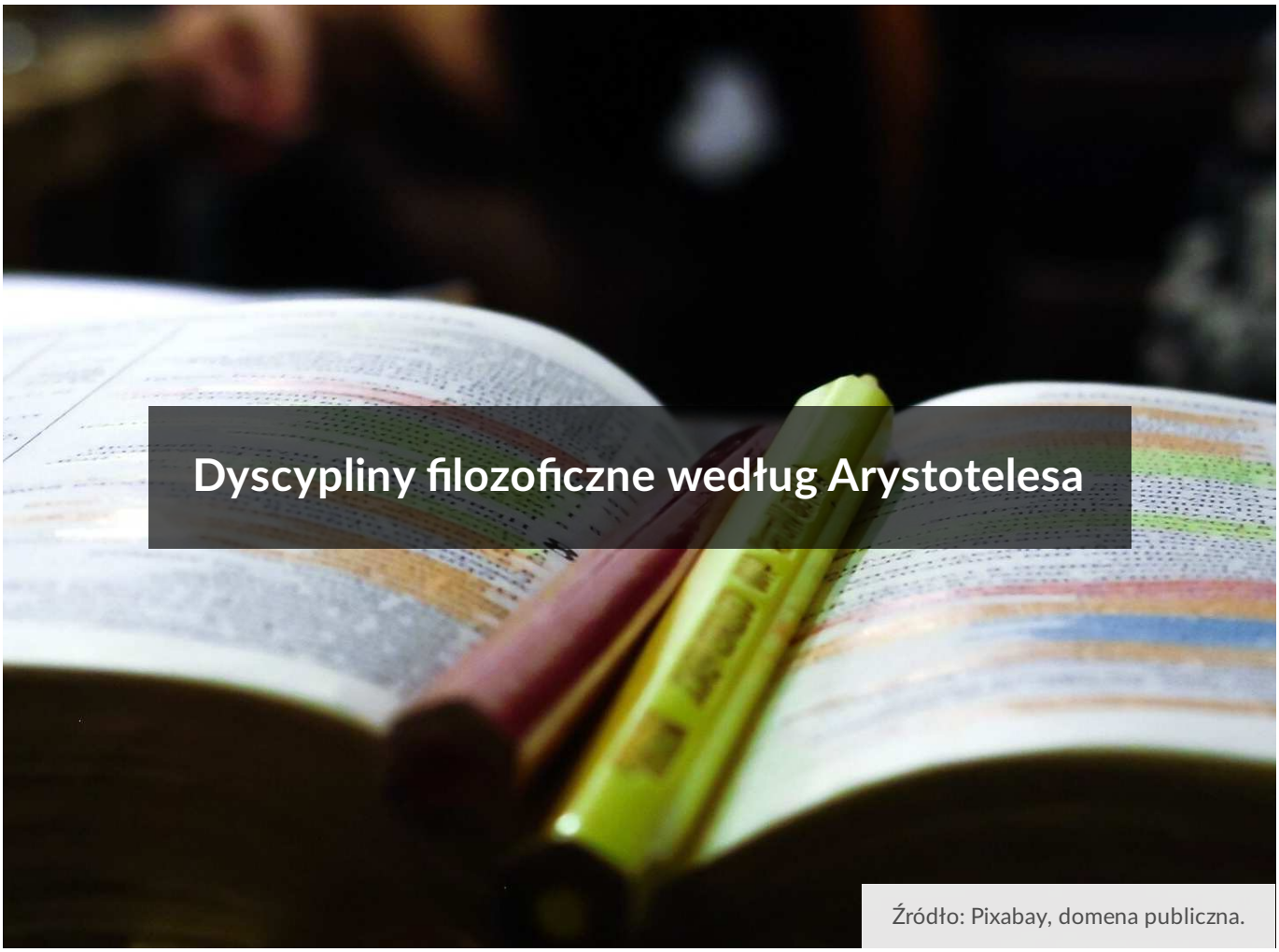

Dyscypliny filozoficzne według Arystotelesa

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Zakres zagadnień poruszanych przez filozofię jest zbyt szeroki, by traktować ją jako jedną, zwartą dziedzinę wiedzy. W historycznym rozwoju filozofii poszczególne nauki stopniowo oddzielały się i uniezależniały od niej, stając się z czasem osobnymi dyscyplinami. Procesy, o których mowa, krystalizowały się już w starożytności. Kluczowy dla ich zrozumienia jest jeden z pierwszych podziałów filozofii, wprowadzony przez Arystotelesa ze Stagiry.

Twoje cele

- Poznasz jeden z pierwszych podziałów dyscyplin filozoficznych.
- Zapoznasz się ze stanem wiedzy filozoficznej w IV w. p.n.e.
- Przeanalizujesz poszczególne dziedziny filozoficzne wyszczególnione przez Stagirytę.
- Zdefiniujesz pojęcie *metafizyka* – rozumiane jako „filozofia pierwsza”.

Przeczytaj

Filozofia poprzedza w dziejach wszystkie nauki, gdyż jako pierwsza starała się wypracować całościowy, racjonalny obraz świata. Trzy pierwsze wieki jej rozwoju umożliwyły jej dokonywanie analiz na wszelkich płaszczyznach ludzkiego namysłu, przez co stawała się dziedziną wszechogarniającą, choć bardzo nieuporządkowaną. To właśnie stąd wynikały dążenia filozofów do tego, aby podzielić ją na konkretne działy, z których każdy miał badać inne zagadnienia dotyczące rzeczywistości. Dzięki temu badania filozoficzne miały z jednej strony nabrać porządku, a z drugiej – dążyć do systematycznego uprawiania filozofii jako całości. Z tej perspektywy dążenia Arystotelesa jawią się jako udana i bardzo owocna próba podziału nauk filozoficznych, która przyjęła się w Likejonie i była powszechnie uznawana przez jego uczniów. Naczelną zasadą parcelacji zaproponowanej przez Stagirytę było rozróżnianie nauk pod względem ich zastosowania.

Zastanów się, jakie znasz dyscypliny filozoficzne. Pomyśl, czy znasz już jakiś podział dziedzin filozoficznych. Przypomnij sobie, czy jesteś w stanie podać konkretny moment historyczny (badania jakiegoś naukowca, przełomowe odkrycie czy teorię), w którym jakaś nauka usamodzielniła się i przestała być częścią filozofii.

Podział Arystotelesa

Podział wprowadzony przez Arystotelesa wygląda następująco:

nauki teoretyczne
Dziś powiedzielibyśmy, że to nauki „czyste”, a więc służące czystej spekulacji, namysłowi rozumianemu jako cel sam w sobie, niezależnie od tego, czy można go przekładać na praktyczne zastosowanie. Naukami teoretycznymi zwiemy więc wszystkie nauki, które rozważają sposób istnienia i funkcjonowania rzeczywistości ogólnie rozumianej, lecz nie muszą ingerować w rzeczywistość (zmieniać ją czy podporządkowywać naszym potrzebom i zamysłom).
nauki praktyczne
nauki pojetyczne (nauki wytwórcze, od gr. *ποίησις*, *poiesis* – wytwarzanie)

Nauki teoretyczne

Pod nazwą nauk teoretycznych kryją się te dziedziny ludzkiej wiedzy, które są uprawiane dla niej samej. Ich zgłębianie służy zatem zaspokojeniu czysto poznawczych, teoretycznych potrzeb ludzkiego intelektu, a nie wykorzystaniu wiedzy teoretycznej poprzez jej praktyczne zastosowanie. Możemy też powiedzieć inaczej: nauki teoretyczne tym różnią się od nauk praktycznych, że stanowią cel sam w sobie – nie muszą koniecznie posiadać zastosowania w życiu codziennym.

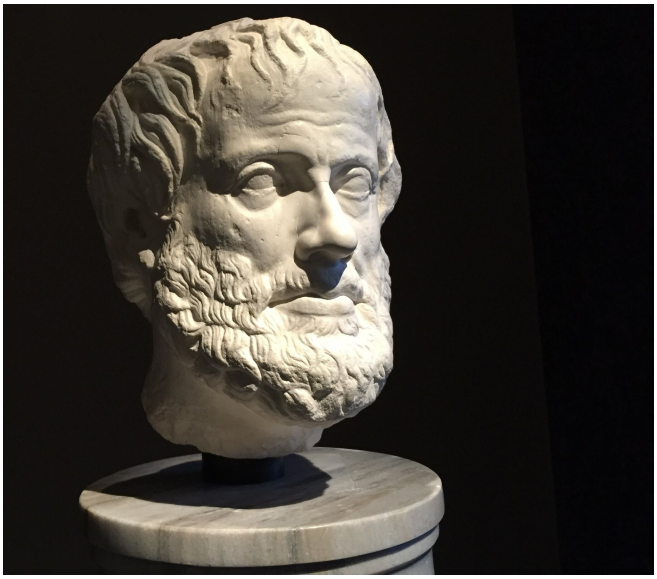

Arystoteles ze Stagiry (384 r. p.n.e. – 322 r. p.n.e.) Jeden z najwybitniejszych filozofów w dziejach, uczeń Platona Ateńczyka i prywatny nauczyciel Aleksandra Macedońskiego. Założyciel Likejonu, historycznie drugiej szkoły filozoficznej, uważanej (na równi z platońską Akademią) za pierwowzór uniwersytetu. Szacuje się, że dokonał inicjacji ponad sześćdziesięciu nauk, od geografii i geodezji, po botanikę i zoologię, które funkcjonują dziś jako osobne dziedziny ludzkiej wiedzy.
Źródło: licencja: CC 0 1.0.

Pierwszą z nich jest metafizyka (gr. *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά*), pouczająca nas o tym, co jest ponad lub poza światem fizycznym. Uczy o życiu po śmierci, o tym, jak działa kosmos, czy też ogólnie o tym, co wymyka się wszystkim naukom fizycznym. Stagiryta uważał ją za najważniejszą i najdonioślejszą dyscyplinę filozoficzną, stąd jej częste określanie mianem „filozofia pierwsza". Arystoteles nie poświęcił jej żadnego dzieła – dysponował jedynie obszernymi notatkami, którymi posługiwał się na wykładach. Notatki te zaginęły, przeszły burzliwą drogę, aż zostały odkryte przez Andronikosa z Rodos. Był on dziesiątym lub jedenastym scholarchą (dyrektorem) Likejonu. Uporządkował zapiski Stagiryty, po czym opatrzył je podpisem *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά*. Stąd została upowszechniona nazwa „metafizyka".

Kolejną istotną nauką teoretyczną jest **fizyka** (gr. *φυσικά*), która zajmuje się opisem otaczającego nas świata, zmian w nim zachodzących i życia na ziemi. Odgrywa ona mniejszą rolę niż metafizyka, a w niektórych kwestiach jest to rola metafizyce służebna. Fizyka ogranicza się bowiem do świata poznawanego przez człowieka zmysłami. Możemy kolokwialnie powiedzieć, że fizyka dotyczy funkcjonowania świata, a metafizyka – wszechświata. Fizyce podporządkowane zostały wszystkie nauki ścisłe (które dzisiaj są samodzielnymi dziedzinami wiedzy), jak biologia, chemia, geografia i inne.

Jako przykład nauki fizycznej można podać psychologię, której przedmiotem jest dusza człowieka. Pewną trudność interpretacyjną sprawia dziś ustalenie, czy Arystoteles faktycznie uważał psychologię za osobną naukę teoretyczną. Wiadomo, że była dla niego częścią fizyki, ponieważ dotyczyła otaczającego nas świata (a dokładniej tego, jak poznaje go człowiek), ale rozważania z jej zakresu czasem wykraczały daleko poza fizykę. Ostatnią

nauką teoretyczną jest **matematyka** (gr. *μαθηματικός mathematikos*), zajmująca się relacjami matematycznymi.

Nauki praktyczne

Do drugiego rodzaju nauk należą **dyscypliny praktyczne** (gr. *πρᾶξις*, *praxis*), uprawiające wiedzę teoretyczną dla zastosowania w praktyce. Arystoteles wymienia ich dwa rodzaje. Pierwsza jest **polityka** (od gr. *πόλις*, *polis*, oznaczające greckie państwo-miasto), która służy wychowaniu ogółu ludzi i ludności zamieszkującej dany kraj. Rozważa też takie zagadnienia, jak ustrój idealny lub prawość i sprawiedliwość społeczna przy ustalaniu praw. Drugą dyscypliną praktyczną jest **etyka** (gr. *ἦθος*, *ethos* – zwyczaj, obyczaj), adresowana nie do ogółu ludzi, ale do jednostki. Poucza, w jaki sposób pojedynczy obywatele mogą się zachowywać etycznie i sprawiedliwie.

Nauki pojetyczne

Od greckiego terminu *poiesis* (ποίησις) oznaczającego tyle, co wytwarzanie, pochodzi nazwa trzeciego rodzaju nauk, czyli nauk pojetycznych. Dotyczą one tego rodzaju wiedzy technicznej (gr. *τέχνη*, *technē* – sztuka, rzemiosło, umiejętność), która jest niezbędna, aby wytwarzać konkretne przedmioty. Dlatego też Stagiryta ogólnie wymienia dwie nauki jako reprezentantki tej grupy. Pierwszą jest szeroko rozumiane **rzemiosło**, a więc fachowa wiedza dotycząca wytwarzania wszelakich przedmiotów. Drugą są ogólnie rozumiane **sztuki piękne**, a więc wszelka działalność artystyczna. Aby ją uprawiać, również należy posiadać fachową wiedzę z dziedziny danej sztuki.

> Ostatnia jest **poetyka** (gr. *ποιητικῆς*, *poetikos*), która bada nasze odczucia towarzyszące analizie dzieł sztuki. W tym przypadku kluczowymi pojęciami dla Arystotelesa były *mimesis* (gr. *μιμήσις*– naśladowanie w sztuce rzeczywistych przedmiotów i zachowań) oraz *katharsis* (gr. *κάθαρσις*– oczyszczenie, przeżycie estetyczne towarzyszące podziwianiu dzieł artystycznych). Dzięki tym dwóm pojęciom (mówionym w Poetyce, która traktuje o strukturze i specyfice utworów literackich) Stagiryta podłożył podwaliny pod estetykę, dziedzinę filozoficzną badającą pojęcie piękna i analizującą dzieła artystyczne. W *Poetyce* Arystoteles przytacza relację (ποιητικῆς), która odnosi się do poezji lub bardziej dosłownie „sztuki poetyckiej", wywodzącej się z określenia poeta, rozumianego przez filozofa jako autor i twórca (ποιητής). Jak zatem widzimy, poetyka zarówno służy naukom pojetycznym, przez co w niektórych opracowaniach bywa uważana za naukę pojetyczną. Warto zauważyć jednak, że sama nie wytwarza dzieł sztuki, skupiając się tylko na ich analizie, przez co omawiamy ją tutaj osobno.

Nauki pozostałe

Trójpodział nauk, jaki zaprezentował Arystoteles, nie wyczerpuje jednak całej ich gamy. Filozof wskazywał bowiem także inne dziedziny wiedzy ludzkiej, których nie można zaklasyfikować do żadnej z trzech wymienionych grup lub można je do nich kwalifikować tylko pod pewnymi warunkami. Dla porządku i przejrzystości wywodu wymienimy je w tym miejscu bez przyporządkowania do konkretnej grupy, nie zapominając jednak o funkcjach, jakie względem nich pełnią. Pierwsza jest **logika** (gr. *λόγος*, *logos* – rozum, słowo, myśl). Nie należy ona do żadnego z trzech rodzajów nauk, ale towarzyszy każdej z nich. Logika niczego nie wytwarza (jak nauki pojetyczne) ani nie dotyczy działania praktycznego (jak nauki praktyczne). Nie ma jednak żadnej nauki mogącej funkcjonować bez logicznego myślenia i poprawnego wnioskowania. Zadaniem logiki jest rozkładanie wszystkich rozumowań na czynniki pierwsze, dokonywanie ich analizy (stąd synonimiczna nazwa – analityka), sprawdzanie ich logicznego powiązania i weryfikowanie naszego rozumowania względem stanu rzeczywistego. Druga jest **retoryka** (gr. *ῥητορική*) dotycząca tego, jak się pięknie wysławiać i przekonywać rozmówców lub słuchaczy do naszych racji i poglądów. Nie jest wiedzą praktyczną, lecz zdolnością wymagającą szkolenia. Z tej perspektywy retoryka okazuje się przydatna zwłaszcza w **polityce** i może być interpretowana jako jej część.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Możemy zatem stwierdzić, że od czasów Arystotelesowi współczesnych poszczególne domeny filozofii składają się na filozofię ogólnie rozumianą. Stagiryta zaprezentował i upowszechnił historycznie pierwszy podział dyscyplin filozoficznych, choć już w jego czasach znana był także inna parcelacja, zaproponowana przez szkoły hellenistyczne (stoików, epikurejczyków i sceptyków), dzieląca filozofię na trzy dziedziny: etykę, logikę i fizykę. Współcześnie zaś możemy mówić o sześciu tak zwanych klasycznych dyscyplinach filozoficznych, a więc tych dziedzinach wiedzy, które nie stały się niezależnymi naukami, a wespół stanowią ogólnie rozumianą filozofię. Należą do nich: etyka, estetyka, epistemologia, aksjologia, ontologia/metafizyka, antropologia filozoficzna, a oprócz nich uprawiane są filozofie dedykowane poszczególnym naukom szczegółowym (jak na przykład filozofia prawa, filozofia historii itp.) oraz konkretne dziedziny filozoficzne, dedykowane różnym naukom (takie jak etyka lekarska, moralność medycyny itp.).

Słownik

> **byt**
>
> (gr. *το ον* – to on) to jeden z podstawowych i najogólniejszych terminów filozoficznych, oznaczający wszystko to, co jest, lub każdą poszczególną rzecz wyodrębnioną ze względu na swoje cechy istotne

> **likejon**

(od gr. Λύκειον, *lykeion* – liceum) szkoła filozoficzna założona przez Arystotelesa ze Stagiry; historycznie druga, zaraz po Akademii platońskiej; jej nazwa wywodzi się od świątyni Apollina Likejosa, obok której znajdowały się budynki uczelni; nazywana też „Gimnazjonem" lub „Gimnazjum" (od gr. *γυμνάσιον*, *gymnasion*, gdyż wcześniej znajdowały się tam sale gimnastyczne) i Perypatem (od gr. *περιπατεῖν*, *peripatos* – przechadzka, ponieważ Arystoteles lubił wykładać, przechadzając się wraz z uczniami)

logika

(od gr. *λόγος*, *logos*, jednego z najbardziej wieloznacznych pojęć greckich, tu: rozum, słowo, myśl) nauka zajmująca się poprawnością rozumowania, jasnego sposobu jego wykładania, właściwego wyciągania wniosków i weryfikacji stawianych twierdzeń. zaistniała w starożytności (dzięki Arystotelesowi ze Stagiry), jako jeden z działów systematycznej filozofii; dziś funkcjonuje jako nauka od filozofii niezależna, osobna dziedzina wiedzy

metafizyka

(od gr. *τα μετα τα φυσικά*, *ta meta ta physika*) to dział filozofii, który zajmuje się badaniem bytu; nazwa wywodzi się od komentatora Arystotelesa, Andronikosa z Rodos, który porządkując pisma mistrza, umieścił zbiór ksiąg poświęcony pierwszym zasadom bytu po księgach z zakresu fizyki – stąd wzięła się nazwa metafizyki, czyli tego, co jest po fizyce; choć w pierwotnym sensie odnosiła się ona do filozofii pierwszej Arystotelesa, to w nowożytności zaczęto ją stosować zamiennie z nazwą ontologia

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Przeanalizuj poniższy schemat. Zastanów się, czy znasz antyczne dyscypliny filozoficzne, których Arystoteles nie uwzględnił w swoim podziale. Rozważ także, czy niektórych elementów schematu nie należy ułożyć inaczej (np. umieścić retorykę między naukami praktycznymi) lub połączyć ze sobą (np. matematyki i logiki). Zapisz notatkę na ten temat.

Polecenie 2

Arystoteles napisał wiele dzieł poświęconych różnym dziedzinom nauki. O czym to świadczy? Uzasadnij swoje zdanie.

Polecenie 3

Poszukaj informacji o tym, jak współcześnie dzielimy nauki. Następnie przyjrzyj się ponownie schematowi i zanotuj, które z wymienionych przez Arystotelesa kategorii nie znalazłyby się we współczesnych podziałach i dlaczego.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wskaż, które z poniższych zdań dotyczących Arystotelesa jest prawdziwe.

- Razem z Aleksandrem Wielkim byli uczniami Platona.
- Był uczniem Sokratesa oraz nauczycielem Platona i Aleksandra Wielkiego.
- Platon i Aleksander Wielki byli jego uczniami.
- Był uczniem Platona i nauczycielem Aleksandra Wielkiego.

Ćwiczenie 2

Sprawdź, czy dobrze zapamiętałeś podział nauk Arystotelesa. Przyporządkuj dyscypliny do dziedzin.

nauki czyste

nauki wychowawcze

nauki wytwórcze

nauki pozostałe

poetyka | matematyka | fizyka | etyka | logika | rzemiosło | sztuka | retoryka | metafizyka | psychologia | polityka

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Spośród poniższych zdań dotyczących relacji poszczególnych nauk zaznacz te prawdziwe.

- [ ] Logika i matematyka nie są tą samą nauką.
- [ ] Nauka teoretyczna to taka, którą możemy zastosować czysto praktycznie i stąd ta nazwa.
- [ ] Psychologia jest osobną nauką, choć formalnie przynależy do fizyki.
- [ ] Fizyka i metafizyka praktycznie mówią o tym samym.
- [ ] Arystoteles wyżej cenił nauki teoretyczne od praktycznych.
- [ ] Etyka i polityka traktują o wiedzy pojetycznej.

Ćwiczenie 5

Krótko opisz, czym zajmują się według Arystotelesa poniższe dziedziny nauki.

Logika

Fizyka

Metafizyka

Retoryka

Psychologia

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Arystoteles wymienia tylko dwie nauki praktyczne, które różnią się od siebie, choć są do siebie pod pewnym względem podobne. Opisz, na czym polega różnica między nimi.

Ćwiczenie 8

Zastanów się, o których naukach traktują poszczególne cytaty. Swoje odpowiedzi uzasadnij.

Arystoteles

Fizyka

Pewne rozważania nasuwają podejrzenie, iż czas albo w ogóle nie istnieje, albo jest pojęciem bardzo mglistym i niewyraźnym. Bo oto jedna jego część przeminęła i już jej nie ma podczas gdy inna dopiero będzie i jeszcze jej nie ma. Z takich to części składa się wszelki czas.(...) Jednakże może się wydawać, iż to, co się składa z nieistniejących części, nie może uczestniczyć w bycie.

Źródło: Arystoteles, *Fizyka*, tłum. K. Leśniak, Warszawa 1962, s. 129.

Arystoteles

Polityka

Na to, by obywatele stawali się dobrymi i cnotliwymi, wpływają trzy czynniki; są nimi: natura, przyzwyczajenie, rozum. Przede wszystkim bowiem trzeba się urodzić człowiekiem, a nie jakąś inną istotą żyjącą, z odpowiednimi właściwościami ciała i duszy. Co do pewnych cech i urodzenie niczego nie przesądza, bo przyzwyczajenie powoduje ich zmianę. Są mianowicie pewne właściwości przyrodzone, które przez przyzwyczajenie ulegają zmianie tak w jedną, jak i w drugą stronę: na gorsze i na lepsze. Inne istoty żyjące przeważnie wedle swej natury, niektóre w drobniejszych szczegółach urabia i przyzwyczajenie, ale tylko człowiek kształtuje się pod wpływem rozumu, bo on tylko rozum

posiada. Toteż wszystkie te trzy czynniki muszą być u niego zharmonizowane.

Źródło: Arystoteles, *Polityka*, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie* , t. I, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa 2003, s. 179.

Arystoteles

Poetyka

Przez naśladowanie zdobywa podstawy swej wiedzy, a dzieła sztuk naśladowczych sprawiają mu prawdziwą przyjemność.

Źródło: Arystoteles, *Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 1988, s. 315.

Arystoteles

Analityki Pierwsze

Sylogizm jest to wypowiedź, w której, gdy coś się założy, coś innego, niż się założyło, musi wynikać dlatego, że się założyło.

Źródło: Arystoteles, *Analityki Pierwsze*, tłum. K. Leśniak, Warszawa 2003.

Ćwiczenie 9

Arystoteles wymienia trzy nauki, których nie uwzględnia w swoim podziale, gdyż mają one służyć wszystkim pozostałym naukom, bez względu na ich rodzaj. W przypadku jednej z nich to się jednak nie sprawdza, gdyż służy jedynie naukom wytwórczym. Wskaż, o której z trzech nauk mowa, i napisz, dlaczego tak jest.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: filozofia

Temat: Dyscypliny filozoficzne według Arystotelesa

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, uczniowie klasy I liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
I. Pojęcie filozofii. Uczeń:
3) objaśnia arystotelesowski podział filozofii na filozofię teoretyczną, praktyczną i pojetyczną;
4) określa rolę logiki jako narzędzia nauki i filozofii;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Poznasz jeden z pierwszych podziałów dyscyplin filozoficznych.
- Zapoznasz się ze stanem wiedzy filozoficznej w IV w. p.n.e.
- Przeanalizujesz poszczególne dziedziny filozoficzne wyszczególnione przez Stagirytę.
- Zdefiniujesz pojęcie *metafizyka* – rozumiane jako „filozofia pierwsza".

Cele operacyjne. Uczeń:

- zna i charakteryzuje główne dyscypliny filozoficzne, opisuje ich problematykę i posługuje się odpowiednią terminologią;
- dostrzega w poglądach filozofów paradygmaty myślowe, które są obecne w kulturze na przestrzeni wieków.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- metoda ćwiczeń przedmiotowych;
- rozmowa kierowana;
- dyskusja;
- prezentacje uczniowskie.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w emateriale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją

1. Nauczyciel dzieli klasę na pięć zespołów. Cztery zespoły otrzymują do opracowania jedną dziedzinę nauk wymienioną w e-materiale: teoretyczne, praktyczne, wytwórcze oraz pozostałe. Piąta grupa otrzymuje do opracowania współczesny podział nauk. Uczniowie przygotowują prezentację metodą dramy z wykorzystaniem kostiumów i rekwizytów właściwych danej dziedzinie. Uczniowie mogą korzystać z udostępnionego przez nauczyciela e-materiału pt. „Dyscypliny filozoficzne według Arystotelesa" oraz z innych źródeł informacji.

Faza wstępna

1. Nauczyciel podaje temat i cele lekcji oraz wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.
2. Wspólna rekonstrukcja podziału nauk Arystotelesa, omówienie schematu w e-materiale w sekcji Przeczytaj.
3. Nauczyciel prosi uczniów o zdefiniowanie pojęcia *metafizyki*, rozumianej jako „filozofia pierwsza".

Faza realizacyjna

1. **Prezentacje uczniowskie**. Kolejne grupy przedstawiają przygotowane przez siebie prace, przy czym grupa prezentująca współczesny podział nauk przedstawia swoją propozycję na samym końcu. Po wystąpieniu ostatniej, piątej drużyny, wybrany lub chętny uczeń dokonuje podsumowania, odnosząc się zarówno do podziału Arystotelesa, jak i do współczesnej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych.

2. **Dyskusja.** Nauczyciel prosi uczniów, aby na podstawie własnych obserwacji zastanowili się, w jakich dziedzinach życia publicznego można w dzisiejszych czasach wykorzystać retorykę.
3. **Praca z multimedium**. Uczniowie w parach wykonują polecenia dołączone do schematu interaktywnego, m.in. wypisują antyczne dyscypliny filozoficzne, których Arystoteles nie uwzględnił, oraz zastanawiają się, czy niektórych elementów podziału Arystotelesa nie należy ułożyć inaczej (np. umieścić retorykę między naukami praktycznymi) lub połączyć ze sobą (np. matematyki i logiki).
4. Jeśli wystarczy czasu, uczniowie rozwiązują ćwiczenia 2-4.

Faza podsumowująca

1. Na podsumowanie, nauczyciel pokazuje uczniom dzieło *Fontanna* Marcela Duchampa. Zadaje uczniom pytanie: *Czy w przypadku tego dzieła mamy do czynienia z rzemiosłem czy ze sztuką piękną?*
2. Wybrany uczeń podsumowuje lekcję, zwracając uwagę na nabytą wiedzę i umiejętności.
3. Nauczyciel odwołuje się do celów lekcji i kryteriów sukcesu, wspólnie z uczniami ocenia, które cele zostały osiągnięte.

Praca domowa

1. Przedstaw graficznie współczesny podział dziedzin i dyscyplin naukowych.
2. Ćwiczenia 1, 5-9 z e-materiału.

Materiały pomocnicze:

- Arystoteles, *Polityka ; Ekonomika ; Retoryka ; Retoryka dla Aleksandra ; Poetyka ; Zachęta do filozofii ; Ustrój polityczny Aten ; List do Aleksandra Wielkiego ; Testament*, tłum. M. Chigerowa, Warszawa 2001.
- Portal Polskiego Radia SA, *Retoryka nie dla polityka*.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Ilustracja interaktywna” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.